

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ТА ЙМОВІРНІСНІСТЬ ГОСПОДАРСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ: ДО ПИТАННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Лучко М.Р.,

д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку в бюджетній та соціальній сфері, Тернопільський національний економічний університет

- ▲ Розглядаються питання визначення об'єктів бухгалтерського обліку господарських операцій, що пов'язані з ризиком. У методологічному плані системно порушуються питання предмета бухгалтерського обліку та його об'єктів.
- ▣ Бухгалтерський облік, ризик, господарська операція, невизначеність, ймовірність, об'єкти бухгалтерського обліку, дані, інформація, знання людини, процес управління.

НЕОПРЕДЕЛЕННОСТЬ И ВЕРОЯТНОСТЬ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОПЕРАЦИЙ: К ВОПРОСУ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА

Лучко М.Р.,

д.э.н., профессор, заведующий кафедрой учета в бюджетной и социальной сфере, Тернопольский национальный экономический университет

- ▲ Рассматриваются вопросы определения объектов бухгалтерского учета хозяйственных операций, связанных с риском. В методологическом плане системно поднимаются вопросы предмета бухгалтерского учета и его объектов.
- ▣ Бухгалтерский учет, риск, хозяйственная операция, неопределенность, вероятность, объекты бухгалтерского учета, данные, информация, знания человека, процесс управления.

UNCERTAINTY AND PROBABILITY OF ECONOMIC OPERATIONS: THE ISSUE OF ACCOUNTING

Luchko M.R.,

Doctor of Economics, professor, Head of Department of accounting in the public and social areas, Ternopil National University of Economics

- ▲ This paper addresses the issues to specify objects of the business transactions accounting connected with risk. In terms of methodology, the matters of subject of accounting and its objects are systematically discussed.
- ▣ Accounting, risk, business operation, uncertainty, probability, objects of accounting, data, information, human knowledge, management process.

*Фінансова прірва – найглибша...,
в неї можна падати усе життя
І. Ільф, Є. Петров «Золоте теля»*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Термін бухгалтерський облік для позначення науки вперше запроваджено відомим вченим-бухгалтером М.А. Кипарисовим (1873–1956 рр.). Вимоги, що висуваються до нього господарською діяльністю, мають дуже різномірний динамічний характер, проте не змінювались з плином часу. В умовах конкурентної економіки життєвий цикл підприємства відбувається в більшості випадків за умов зростаючої невизначеності, а тому потребує адекватного реагування.

Саме невизначеність стану зовнішнього середовища, в якому функціонує бізнес, та внутрішньовиробничих ситуацій, що мають здебільшого напружений характер, змушує менеджмент брати на себе значний за виміром ризик. Зазначена дія може

бути спрямована як на отримання прибутку, так і на понесення додаткових витрат діяльності, а відтак – отримання збитків у результаті здійснення господарської діяльності. Значною мірою це має причинно-наслідковий зв'язок та впливає на фінансово-майновий стан і зобов'язання.

Ризику, як одній з найбільш складних економічних категорій, пов'язаних з результатами господарської діяльності, притаманні такі риси, як: ймовірнісна та економічна природа, варіантність та альтернативність, невизначеність результатів, коливання рівня та умовна постійність. Ризик є об'єктивно-суб'єктивною категорією і в багатьох випадках піддається математичному розрахунку. Для розуміння природи підприємницького ризику, його змісту фундаментальне значення має його зв'язок з ризиком у часі, з витратами і прибутком. Проблема взаємовідношення даних

категорій – одна з ключових концепцій у виробничо-господарській діяльності підприємств та у завданнях менеджменту. В зазначеній статті спробуємо досягнути мети шляхом з'ясування ваги бухгалтерського обліку в управлінні ризиком підприємства, а відтак – зменшення його негативного впливу на фінансово-майновий стан господарюючого суб'єкта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор

У вітчизняній та іноземній фаховій літературі приділяється значна увага питанням організації, методології та методики бухгалтерського обліку. Більшість авторів справедливо виділяють бухгалтерський облік в інформативній системі менеджменту, визнаючи його важливу роль як функції загального циклу управління. Однак останнім часом наукою бухгалтерський облік досить часто сприймається не більш як «ремесло». Автором використано низку публікацій авторів за текстом цієї статті для доведення протилежної думки.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття

В даній статті вирішуються окремі питання загальної проблеми необхідності обліку господарських операцій в умовах їх невизначеності та ймовірності. При цьому основний акцент робиться в методологічному плані, насамперед, на визначенні об'єктів їхнього обліку.

Формулювання цілей рукопису

Метою статті є виокремлення проблем бухгалтерського обліку господарських операцій, які пов'язані з ризиком, встановлення об'єктів бухгалтерського обліку в таких операціях з метою їх подальшого відображення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як зазначається, господарська діяльність підприємства здійснюється в часі. Це, перш за все, динамічний та статистичний процеси, що характеризуються наперед визначеним переліком подій та подіями, передбачити точний час та результати яких неможливо. Життя людини, її бізнес, робота – це все ймовірнісний ризик. Дедуктивно господарські події (операції) за кількістю сприятливих результатів з можливих (безризикових) щодо однієї події можливо поділити на достовірні, неможливі та випадкові. За

кількістю сприятливих результатів щодо кількох подій виділимо несумісні, протилежні та незалежні. За операціями над подіями визначимо об'єднання подій, перетин подій, різницю подій та наслідок подій.

Усі інші господарські події (операції) є несприятливими та піддаються ризику залежно від ступеня їх невизначеності.

Зрозумілим є той незаперечний факт, що задля уникнення кризових явищ на підприємстві чи зменшення їх негативного впливу на результати діяльності необхідні певні знання. Тому варто згадати слова професора Рудановського О.П. (1863–1934 рр.), вченого-математика за професією, вченого-бухгалтера за покликанням, котрий зазначав, що для бухгалтера немає готових прикладів і зразків суджень, він повинен мати знання, як суддя володіти законами, правильно їх використовувати та тлумачити відповідно до умов життя.

Сьогодні, як справедливо констатує професор Кузьмінський Ю.А., «проблема полягає в тому, що загальних правил для всіх бухгалтерів не може бути. Норми задає безкінечний потік фактів господарської діяльності. Правила витікають із умови вміння розгледіти під час роботи випадкові та непередбачені дії. Це і є управління економічними процесами, це менеджмент» [3, с. 35].

Фундаментом управління, його функції повинні бути знання. У даній статті не будемо піддавати детальному аналізу поняття «знання», бо в цьому немає потреби. Скористаємось відомими енциклопедичними визначеннями. Виходячи із класичних визначень, які подані у Вікіпедії, **знання** – це форма існування і систематизації результатів пізнавальної діяльності людини. Виділяють різні види знання: наукове, повсякденне (*здоровий глузд*), інтуїтивне, релігійне та інші. Повсякденне знання є основою орієнтації людини в навколишньому світі, основою її повсякденної поведінки і передбачення, але звичайно містить помилки і протиріччя. Науковому знанню властиві логічна обґрунтованість, доведеність, відтворення результатів, прагнення до усунення помилок і подолання суперечок. **Знання** – суб'єктивний образ, об'єктивна реальність, тобто адекватне віддзеркалення зовнішнього і внутрішнього світу в свідомості людини у формі уявлень, понять, думок, теорій. **Знання** у широкому сенсі – сукупність понять, теоретичних побудов і уявлень. **Знання** у вузькому сенсі – дані, інформація.

Для досягнення мети управління отримання знань є постійним та безперервним у часі процесом, у якому праця людини набуває рис творчої

роботи. Вплив часу управляти бізнесом, працювати в ньому в складних умовах невизначеності було та залишається високим мистецтвом. Тому на перший план виходять глибокі загальноосвітні та професійні знання, уміння приймати самостійні рішення, раціонально використовувати час, економічний та людський потенціал. «Знання стають самостійним формуванням, яке з підпорядкованої системи перетворюється на підпорядковуючий фактор, що організує рух усіх інших елементів продуктивних сил. Носієм знань є людина, і в такій ролі вона починає набувати дедалі більшого значення» [4, с. 12].

Професор Бутинець Ф.Ф. справедливо посилається на те, що «в сучасній економіці знання є найціннішим активом. Це зумовлюється тим, що на ринку успішно реалізується тільки конкурентоздатна продукція, виготовлена з меншими затратами і раніше конкурентів. Щоб цього досягти, потрібно володіти знаннями на таких стадіях створення цієї продукції, як маркетинг, проектування, виробництво і збут. Таку інформацію можна одержати за допомогою обліку. Ігнорувати облік – означає втратити інформацію, яку він надає [16].

Таким чином, як кожне наукове знання, що має виробничу спрямованість, бухгалтерський облік потребує чіткого визначення свого предмета вивчення та елементів методу. У межах цієї статті спробуємо дослідити предмет бухгалтерського обліку для встановлення його місця та ролі в системі управління господарським ризиком.

Професор Макаров В.Г. ще у 70-х роках минулого століття зазначав, що «поняття предмета і методу бухгалтерського обліку протягом усього періоду розвитку нашої науки знаходяться в центрі уваги її дослідників. І це не випадково. Сформулювати визначення предмета обліку та встановити склад його методу – означає вирішити питання про місце та роль науки про бухгалтерський облік серед інших економічних наук і одночасно з'ясувати сферу його використання, а також значення і можливості в управлінні господарської діяльності» [2, с. 50].

Аналіз визначень бухгалтерського обліку, його предмета за останні роки в працях відомих науковців зі світовим іменем показує їх різноманітність. Так, Соколов Я.В., Палій В.Ф. визначають його як систему спостереження і реєстрації, групування, зведення, аналізу і передачі інформації про факти господарського життя, що створена для управління господарськими процесами. Б. Нідлз характеризує бухгалтерський облік як систему виміру, обробки і передачі інформації про певний господарюючий суб'єкт.

Слід констатувати, що серед широкої гами досліджень, які проводяться у вітчизняній фаховій економічній літературі, це питання багаторазово порушувалось, і науковцями зверталась увага на його теоретичну актуальність. Фаховий аналіз спеціальної бухгалтерської літератури дав змогу узагальнити всю різноманітність визначень таким чином (табл. 1).

Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» у ст. 1 визначає бухгалтерський облік як процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання і передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім і внутрішнім користувачам для прийняття рішень.

Без сумніву, бухгалтерський облік як самостійна економічна наука є практичною суспільною діяльністю людини. Він накопичує, групує і систематизує факти господарської діяльності, а тому стає інформаційною базою, яка використовується для управління бізнесом. Сьогодні бухгалтерський облік – це, насамперед, складна, створена інтелектом та свідомістю людини система вимірювання, реєстрації, збору, обробки, аналізу і подання даних про активи, капітал та зобов'язання підприємства під впливом господарських подій.

Аналізуючи вищенаведене, констатуємо, що бухгалтерський облік як функція управління – це, перш за все, знання людини. Знання технічного та управлінського персоналу, керівного менеджменту про стан і поведінку активів, капіталу та зобов'язань під впливом господарських подій на усіх рівнях ієрархії підприємства. Неможливо не виділити при цьому й господарські процеси як об'єкти бухгалтерського обліку, а саме: процес створення суб'єкта господарювання, процес його діяльності (постачання, виробництво та збут) і процес припинення його діяльності як суб'єкта господарювання. Саме під час цих процесів і відбуваються господарські події, які впливають на стан та поведінку активів, капіталу та зобов'язань.

На базі цих знань під впливом господарських подій формується інформаційна ієрархія стану і поведінки активів, капіталу та зобов'язань підприємства – дані, інформація, знання людини, процес управління. При цьому кожен рівень додає певні властивості до попереднього рівня і базується на ньому.

Професор Гуцайлюк З.В. акцентує увагу на тому, що «саме брак інформації є причиною виникнення ризиків. А остання, на рівні підприємств практично повністю формується у системі бухгалтерського обліку [1, с. 10].

СУТНІСТЬ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Таблиця 1

АВТОР	ДЕФІНІЦІЯ
1	2
Бутинець Ф.Ф. [9, с. 12]	Бухгалтерський облік як складова системи управління є впорядкованою системою збору, класифікації, накопичення, реєстрації й узагальнення інформації у грошовому вимірнику про майно, капітал і зобов'язання підприємства та їх рух шляхом суцільного, безперервного й документального відображення всіх господарських операцій. Відображаючи факти господарського життя в межах окремого суб'єкта господарювання, бухгалтерський облік забезпечує їх ідентифікацію та пізнання, вартісне вираження різних економічних категорій (майно, капітал, виручка, прибуток тощо) через збір, реєстрацію та узагальнення інформації у грошовому вимірнику про майно, капітал і зобов'язання підприємства
Кіндрацька Л.М. [10, с. 11]	Бухгалтерський облік – це система, що поєднує множину структурних елементів, які виконують різні функції, водночас пов'язані між собою єдиним інформаційним полем. Функціонування системи завершується корисним результатом – звітністю, отже, взаємодія компонентів системи завжди здійснюється за типом взаємодії, спрямованої на отримання цього результату
Кузьмінський Ю.А. [11, с. 9]	Бухгалтерський облік – це система обліку, що включає сукупність правил, методик та процедур обліку для виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передавання інформації про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства зовнішнім користувачам, а також внутрішнім користувачам для прийняття управлінських рішень
Ловінська Л.Г. [12, с. 24]	Бухгалтерський облік є частиною інформаційної інфраструктури ринкового середовища в індустріально розвинених країнах, оскільки являє собою інформаційну систему господарської діяльності підприємства, організації, установи й уряду загалом
Ловінська Л.Г. [17]	Предмет бухгалтерського обліку складають господарські засоби і їх використання під час господарських процесів
Швець В.Г. [18]	Предмет бухгалтерського обліку в широкому розумінні – все те, що пов'язане з отриманням необхідної інформації про суб'єкт господарювання, його господарську діяльність та ресурси. У вузькому розумінні, предметом обліку є сукупність процедур, пов'язаних з виявленням, вимірюванням, реєстрацією, накопиченням, узагальненням, зберіганням та передачею інформації про господарську діяльність користувачам для прийняття рішень. Таке визначення предмета відповідає сутності бухгалтерського обліку, задеклароване і законодавчо закріплене та відображає технологічний процес інформаційного забезпечення, метою якого є надання користувачам правдивої інформації про фінансовий стан і діяльність підприємства [3]
Сопко В.В. [13, с. 8]	Бухгалтерський облік – інформаційна система управління підприємством
Ткаченко Н.М. [14, с. 10]	Бухгалтерський облік є основою економічної інформації підприємства, основою інформаційного забезпечення процесу управління. Лише налагоджена система бухгалтерського обліку дає змогу отримати необхідну інформацію для забезпечення управління господарською діяльністю підприємства

Ризик у загальному розумінні цього слова – це можливість отримання будь-яких негативних чи несприятливих результатів і недосягнення очікуваного результату. Він виник, мабуть, разом із життям людини. Його існування, насамперед, пов'язане із неможливістю бути впевненим, передбачати настання тих чи інших подій. У бізнесі це відплата за можливість його здійснювати. Ризик – це можливість виникнення збитків або недоотримання доходів порівняно з прогнозованим варіантом.

Під «ризиком» прийнято розуміти вірогідність (загрозу) втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат у результаті здійснення певної виробничої і фінансової діяльності.

Вихідною умовою розуміння ризиків є дослідження теорії ймовірностей. У даній статті нас цікавитимуть наступні точки зору на ризик. Перша базується на наукових і технічних оцінках і визначається як об'єктивний (теоретичний) ризик. В основу другої точки зору покладено сприйняття ризику людиною – це так званий суб'єктивний

ризик. В останні роки поява нових напрямків у теорії ймовірностей, зокрема евентології (вчення про події, теорія подій), призвело до дослідження евентологічного ризику. Він може розглядатися як спроба об'єднання в одну теоретичну концепцію усіх видів ризику.

В бухгалтерському обліку поняття ризику тісно пов'язане з очікуванням настання господарських операцій та можливостей невизначеності в них. Цей термін зазвичай пов'язаний із великою ймовірністю появи потенційно небажаних чи непередбачуваних результатів, які призводять до зміни активів, капіталу та пасивів підприємства загалом чи їх окремих видів (якщо розглядати баланс – статей балансу). При цьому це може бути тривалим динамічним чи статистичним процесом та результатом минулих, теперішніх або майбутніх подій. Крім того, ризик слід розглядати як загрозу або ймовірність втрати. Він поєднує ймовірність майбутніх подій з наслідками їх настання, а також обставини, які супроводжують настання цих подій.

В економічній теорії та теорії ймовірностей наявні різні думки, що тією чи іншою мірою характеризують невизначеність: синергетичної економіки, мережевої економіки, стратегічної бухгалтерії, ситуаційно-матричної бухгалтерії, теорія рефлексивності.

Стосовно стратегічної бухгалтерії, на нашу думку, її існування під великим сумнівним «прицілом», як і так званого надуманого «податкового обліку».

Слід звернути увагу та погодитись із думкою про те, що «теорія дії в умовах невизначеності базується на намаганні визначити конкретні характеристики системи обліку, які пов'язані з конкретно заданими обставинами, і продемонструвати їх відповідність один одному» [5, с. 614].

Російський вчений Якимкін В.Н. вказує, що «гіпотеза невизначеності призводить до необхідності використання фракталів простору і часу, оскільки, по суті, ринок втрачає ліквідність і стабільність, як тільки він позбавляється своєї фрактальної структури і організації стратегічного управлінського обліку по територіальних фракталах і часових горизонтах на базі фрактального похідного балансового звіту [6, с. 20]. Доцільно все ж таки не використовувати термін «стратегічний управлінський облік», а залишити «бухгалтерський облік» і його практичну складову – управлінську бухгалтерію як галузь практичної людської діяльності.

Пол Самуельсон, лауреат Нобелівської премії з економіки (1970 р.), зазначав, що невизначеність і ризик – невід'ємні складові світу бізнесу. Суть бізнесу можна сформулювати таким чином: вкласти кошти зараз, щоб одержати прибуток у майбутньому. Вкладаючи кошти, ви фактично стаєте заручником невизначеного майбутнього [7, с. 189].

Разом з тим слід погодитись із висновком щодо сутності невизначеності – чим вище здатність організації генерувати знання, тим сильніше її здатність знижувати невизначеність і, отже, ризики [8, с. 206].

В економічній літературі ризик визначається як можливість відхилення фактичних результатів операцій від очікуваних. Це порівняння фактичних даних від запланованих, фактична калькуляція чи інвентаризація, але вже господарської події. При здійсненні фінансової чи господарської діяльності чим ширше діапазон можливих відхилень, тим вищим є ризик подій. Таке твердження дає можливість вивести загальне правило та побудувати стратегію прийняття рішень – ризик та результати господарських операцій змінюються в одному

напрямку, а саме: чим вища дохідність бізнесу, тим вищі ризики в ньому.

На практиці під економічним ризиком прийнято розуміти витрати або втрати економічного ефекту, пов'язані з реалізацією певного планового варіанту в умовах, інших порівняно з тими, за яких конкретний варіант був би оптимальним.

У роботах А. Сміта ризики розглядались при дослідженні такої економічної категорії, як прибуток. Саме він зробив висновок про те, що в частині отримуваного доходу від здійснення підприємництва повинен бути закладений відсоток впливу умов ризику і при розрахунку прибутковості його потрібно враховувати. В подальшому більш детальний аналіз підприємницького ризику здійснили німецькі економісти Й. фон Тюнен і Г. фон Мангольд. У праці під назвою «Дійсне значення підприємця та справжня природа підприємницького прибутку» вони дослідили вплив підприємця як особи на підприємницький ризик, який пов'язаний з отриманням прибутку.

Уперше класифікація підприємницьких ризиків представлена в працях Дж. Кейнса. Він звернув увагу на те, що вартість товару повинна включати величину витрат, пов'язаних з підвищенням зносом устаткування, змінами ринкової кон'юнктури і цін, а також з руйнуваннями в результаті аварій і катастроф, які він називав витратами ризику, необхідними для компенсації відхилень фактичної виручки товару від очікуваної величини. Дж. Кейнс виділив також три основні види підприємницьких ризиків. Передусім, це ризик підприємця або позичальника, який виникає тільки тоді, коли в обіг спрямовуються власні гроші і у підприємця є підстави сумніватися, чи вдасться йому дійсно отримати заплановану вигоду. Другий вид підприємницького ризику зустрічається там, де відбуваються кредитні операції. Він пов'язаний з сумнівами щодо наданої довіри у разі умисного банкрутства боржника або його спроб ухилитися від виконання зобов'язань. Звертається увага також на достатність забезпечення позики у разі мимовільного банкрутства позичальника, коли розрахунки на отримання передбачуваного доходу не виправдовуються. Третій вид підприємницького ризику – ризик інфляції.

У вітчизняній економічній літературі багато уваги приділено загальній класифікації ризиків. Такі дані ми знаходимо в наукових працях і навчально-методичній літературі Вітлінського В.В., Великоіваненко Г.І., Примостка Л.О., Лисенок О.В. та інших. Зазначені вчені дали характеристику ризику в економіці та підприємстві, банківських ризиків і показали можливості його математичного

розрахунку. Однак з метою управління ризиком, застосування засад ризикології в прикладних проблемах економіки та підприємництва, для цілей бухгалтерського обліку потрібна відповідна класифікація ризиків. Насамперед, це пов'язано з тим, що під час здійснення своєї діяльності суб'єкти господарської діяльності мають відношення до групи підприємницьких ризиків. На нашу думку, сюди слід віднести:

- **зовнішні економічні ризики**, що пов'язані із загальною економічною ситуацією (інфляційні явища, світові кризи, загальне падіння виробництва, зниження купівельної здатності населення, коливання курсів національних валют);
- **внутрішні виробничі ризики**, що пов'язані із виробничим процесом чи процесом надання послуг (зміни головних факторів у технології виробництва, коливання об'ємів випуску, асортименту продукції тощо);
- **фінансові ризики**, які пов'язані зі зміною структури активів, капіталу та зобов'язань підприємства, що веде до зниження показників його фінансової стійкості та ліквідності, до можливості своєчасно виконувати зобов'язання перед державою, працівниками та контрагентами;
- **комерційні ризики**, що пов'язані зі збутом продукції чи послуг (збільшення витрат діяльності чи обігу, падіння попиту на продукцію, зміни в кон'юктурі ринку, зниження конкурентоздатності продукції чи послуг).

Фінансові та комерційні ризики мають як зовнішній, так і внутрішній характер.

Усе різноманіття ризиків можна поділити на два види:

- ризики, які призводять до реального збитку (величина небезпеки втратити);
- ризики, які призводять до упущеної вигоди (величина небезпеки не отримати що-небудь).

Під збитками розуміються витрати, які особа, чие право порушене, зробила або повинна буде зробити для відновлення порушеного права, втрату або ушкодження її майна (реальний збиток), а також неотримані доходи, які ця особа отримала б за звичайних умов цивільного обороту, якби її право не було порушене (упущена вигода).

Спробуємо в таблиці 2 навести спрощену класифікацію господарських ризиків та визначити при цьому об'єкти бухгалтерського обліку.

Внутрішній та зовнішній комерційний ризики завжди пов'язані з ринками діяльності підприємства.

На внутрішньому ринку можуть виникати такі ризики:

- зміни структури й обсягів виробництва продукції чи послуг;
- зміни структури та потреби у виробничих ресурсах;
- зміни пропозиції та попиту;
- зміни цінової і витратної політики.

На зовнішньому ринку можуть виникати такі ризики:

- зміни цін реалізації;
- зміни кон'юкттури ринку;
- зміни митної політики.

КЛАСИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ЦІЛЕЙ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ Таблиця 2

ВИД РИЗИКУ	ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ	ОБ'ЄКТ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ
Ризик втрати майна	Стихійні лиха, форс-мажор, негативні зміни природних і економічних умов	Витрати, резерви
Ринковий	Реалізація продукції на зовнішньому і внутрішньому ринках	Витрати, резерви
Технологічний та технічний	Небезпечні умови виробничої експлуатації устаткування, здійснення непередбачених будівельних, монтажних і пусконаладжувальних робіт	Витрати, резерви
Внутрішній та зовнішній комерційний	Зриви в реалізації продукції, із прийманням товару покупцем і його оплатою	Витрати
Ризик виникнення відповідальності	Відповідальність за забруднення навколишнього природного середовища, за якість продукції, що випускається підприємством. Відповідальність за розірвання договорів господарюючими суб'єктами. Відповідальність за збитки, завдані життю і здоров'ю працівників	Витрати
Ризик зменшення чи втрати прибутку	Негативні наслідки господарської діяльності	Витрати, прибуток
Валютний	Колівання курсів іноземних валют щодо національної валюти при проведенні зовнішньоекономічної діяльності	Витрати, доходи, збитки
Інвестиційний	Непередбачувані операції інвестиційної діяльності	Витрати
Науково-технічний	Непередбачувані операції науково-технічної діяльності	Витрати
Кредитний	Втрати при погіршенні фінансового становища позичальника	Витрати

До господарських операцій, що ведуть до втрати прибутку чи його зменшення, відносять:

- витрати на простій виробництва чи змушені перерви у ньому. Це безпосередні непрямі збитки, неотриманий прибуток і витрати, що пов'язані з ліквідацією простоїв чи перерв у виробництві. Також сюди треба віднести усі поточні витрати виробництва та на управління, незалежно від того, продовжується виробничий процес на підприємстві чи ні;
- витрати на усунення пошкоджень чи втрати майна;
- витрати на усунення збоїв під час виконання договорів у частині асортименту і якості продукції;
- витрати на реагування щодо змін кон'юнктури ринку;
- витрати на заміну обладнання та техніки, на упровадження нової техніки і технологій, досягнень науково-технічного прогресу;
- витрати на подолання наслідків суспільно-політичних подій.

На практиці необхідно звернути увагу на три види валютних ризиків, що призводять до:

- отримання валютних збитків за операціями в іноземній валюті;
- отримання збитків при консолідації балансів підприємств;
- отримання збитку при погіршенні фінансового стану чи банкрутстві суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Кожне підприємство для отримання позитивних результатів своєї діяльності, зменшення впливу зовнішніх та внутрішніх негативних чинників, кризових та форс-мажорних явищ повинно уникати непередбачуваного ризику. В таких умовах слід приймати рішення, котрі мають зменшити усі види ризику та підтвердити впевненість у результатах своєї роботи на майбутнє. При цьому слід врахувати не тільки можливість настання ризиків, а й можливі їхні наслідки. Важливим при цьому є використання певних фінансових інструментів, зокрема створення резервів для забезпечення виплат майбутніх періодів. Таку інформацію ми черпаємо з даних бухгалтерського обліку, а в подальшому – при аналізі чи аудиті. На базі наявної та прогнозованої інформації менеджмент повинен обрати адекватну поведінку та розробити стратегію управління ризиками. Вона має забезпечити досягнення поставлених цілей та бути спрямованою на:

- прогнозування ступеня ризику та його оцінювання під час здійснення операцій певного виду;

- зменшення загальної кількості ризикових операцій та ризиків при проведенні окремої господарської діяльності;
- оптимізацію співвідношення «ризик та результати діяльності» із врахуванням їх поведінки та зміни в одному напрямку;
- регулювання рівня рентабельності в операціях із різним ступенем ризику.

На практиці можуть застосовуватись такі методи уникнення негативних наслідків від настання ризиків господарських операцій:

- технічні методи, котрі базуються на застосуванні технічних заходів;
- правові, котрі передбачають укладання додаткових угод чи особливих умов-гарантій в укладених угодах (страхування, застава, неустойка, пеня, штрафні санкції, отримання гарантій, попередніх оплат, авансів чи завдатку);
- організаційно-економічні методи, які включають у себе певні дії щодо нівелювання втрат від ризику, а також можливості отримання їх компенсації.

Найбільш поширеними методами зниження ризику є:

- укладання угод розподілу ризику між суб'єктами господарської діяльності;
- укладання угод страхування господарської діяльності та ризиків у ній (витрати майбутніх періодів);
- резервування коштів на покриття непередбачених витрат;
- створення резервів сумнівних боргів;
- повна або часткова нейтралізація ризику в процесі здійснення господарської діяльності;
- нівелювання ризику в процесі фінансування.

Практика показує, що ризик може бути зменшений, а його наслідки, залежно від обставин, пом'якшені або усунені за допомогою різних технічних прийомів, основними з яких є:

- гарантійні або резервні фонди для відомої частини ризиків, які заздалегідь готують їх покриття або часткову компенсацію;
- розподіл ризиків виходячи з того, що матеріалізація тільки одного з них веде лише до обмежених втрат у загальному обігу;
- страхування, в результаті якого ризик переноситься на третю особу;
- отримання гарантій, що зменшує частку можливих збитків;
- термінове внесення змін до угод відносно ризиків, пов'язаних з валютним обміном.

Висновки даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку

Бухгалтерський облік як функція управління – це, насамперед, знання людини про стан і поведінку активів, капіталу та зобов'язань під впливом господарських операцій на усіх рівнях ієрархії підприємства, які пов'язані із господарським ризиком. Неможливо не виділити при цьому й господарські процеси як об'єкти бухгалтерського обліку.

На базі цих знань в умовах ризик-економіки під впливом господарських подій формується інформаційна ієрархія стану і поведінки активів, капіталу та зобов'язань підприємства – дані, інформація, знання людини, процес управління. При цьому кожен рівень додає певні властивості до попереднього рівня і базується на ньому.

1. Гуцайлюк З.В. Економічні ризики в інформаційній системі бухгалтерського обліку // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 7. – С. 8–13.
2. Макаров В.Г. Теоретические основы бухгалтерского учета / В.Г. Макаров. – М.: Финансы, 1978. – 159 с.
3. Кузьмінський Ю.А. Про сьогоднішнє та майбутнє облікової професії. // Незалежний аудитор. – 2012. – № 4. – С. 33–35.
4. Коровський А.В. Еволюція людського фактору економіки та проблеми його формування: Монографія. – К.: КНЕУ, 2004. – 184 с.
5. Друри К. Управленческий и производственный учет: учебник / К. Друри; пер. с англ. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 1071 с.
6. Якимкин В.Н. Финансовый дилинг / В.Н. Якимкин. – М.: ИКФ Омега-Л, 2001. – 496 с.
7. Самуэльсон П. Стратегия развития предприятия / П. Самуэльсон, Э. Нордхаус, Д. Вильям; пер. с англ. – М.: Вильямс, 2000. – 668 с.
8. Витцель М. Корпорация знания / М. Витцель // Информационные технологии в бизнесе / под ред. М. Желены. – СПб.: Питер, 2002. – 1120 с.
9. Бухгалтерський фінансовий облік [текст]: підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів [Ф.Ф. Бутинця та ін.]; під заг. ред. [із передм.] Ф.Ф. Бутинця. – 8-ме вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП «Рута», 2009. – 912 с.
10. Кіндрацька Л.М. Фінансовий та управлінський облік у банках: Підручник. – К.: КНЕУ, 2008. – 816 с.
11. Кузьмінський Ю.А. Що таке система бухгалтерського обліку // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 6. – С. 8–11.
12. Ловінська Л.Г. Бухгалтерський облік – інформаційне підгрунття євроінтеграційних процесів в Україні // Економіка і управління. – 2009. – № 1. – С. 23–28.
13. Сопко В.В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2006. – 526 с.
14. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність: Підручник. – 5-те вид., допов. і перероб. – К.: Алерта, 2011. – 976 с.
15. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996–XIV зі змінами, внесеними згідно з Законом № 3422–IV від 09.02.2006. – Відомості Верховної Ради (ВВР) – 1999. – № 40. – С. 365; ВВР. – № 26. – С. 210.
16. Електронне джерело: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ptmbo/2012_1/3.pdf
17. Електронне джерело: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/41/3>
18. Електронне джерело: <http://books.efaculty.kiev.ua/bug/1/r2/>

1. Hutsaylyuk Z.V. Economic risks in information system of accounting // Accounting and audit. – 2010. – № 7. – P. 8–13. [in Ukrainian]
2. Makarov V.G. Theoretical Fundamentals of accounting and audit / V.G. Makarov. – Moscow: Finance, 1978. – 159 p. [in Russian]
3. Kuzminskiy Yu.A. About the present and future of accounting profession. // Independent auditor. – 2012. – № 4. – P. 33–35. [in Ukrainian]
4. Korovskyy A.V. Evolution of human factor in economy and issues of its formation: Monograph. – K.: MBK, 2004. – 184 p. [in Ukrainian]
5. Drury K. Management and Cost Accounting: a textbook / C. Drury, trans. from English. – Moscow: UNITY-DANA, 2002. – 1071 p. [in Russian]
6. Yakimkin V.N. Financial dealing / V.N. Yakimkin. – Moscow: IKF Omega-L, 2001. – 496 p. [in Russian]
7. Samuelson P. Development strategy of the enterprise / P. Samuelson, E. Nordhaus, D. William, trans. from English. – M.: Willame, 2000. – 668 p. [in Russian]
8. Witzel M. Corporation of knowledge / M. Witzel // Information Technology in Business / ed. M. Zheleny. – St. Petersburg: Peter, 2002. – 1120 p. [in Russian]
9. Financial Accounting [Text]: a textbook for students of specialty "Accounting and audit" of higher education institutions [F.F. Butynets et al.]; under gen. ed. [with preface.] F.F. Butynets. – 8th ed., ext. and revised. – Zhytomir: "RUTA", 2009. – 912 p. [in Ukrainian]
10. Kindratska L.M. Financial and Managerial Accounting in Banks: Handbook. – Kyiv: Kyiv National Economic University, 2008. – 816 p. [in Ukrainian]
11. Kuzminskiy Yu.A. What is the accounting system // Accounting and Auditing. – 2006. – № 6. – P. 8–11. [in Ukrainian]
12. Lovinska L.G. Accounting – Information basis of European integration processes in Ukraine // Economy and management. – 2009. – № 1. – P. 23–28. [in Ukrainian]
13. Sopko V.V. Accounting in Business Management: study guide. – Kyiv: Kyiv National Economic University, 2006. – 526 p. [in Ukrainian]
14. Tkachenko N.M. Financial Accounting, Taxation and Reporting: Manual. – 5th ed. add. and revised. – Kiev: Alerta, 2011. – 976 p. [in Ukrainian]
15. The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" from 16.07.1999 № 996–XIV, as amended by the Law № 3422–IV from 09.02.2006. – Bulletin of the Verkhovna Rada (BVR). – 1999. – № 40. – P. 365, BVR. – № 26. – P. 210. [in Ukrainian]
16. Electronic source: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ptmbo/2012_1/3.pdf [in Ukrainian]
17. Electronic source: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/41/3> [in Ukrainian]
18. Electronic source: <http://books.efaculty.kiev.ua/bug/1/r2/> [in Ukrainian]

Дата подання рукопису: 16.07.2013 р.